

Sõja sõnumid.

Kirja pannud

M. J. Eisen.

Aleksander II. Nikolajewitsh,
Weneritigi keiser ja isewalitsetsa.

Curus.

Schnatenburgi türkk ja kulu.

1878.

Sõja sõnumid.

Esimene anne.

Lühike ülevaatus.

Kirja pannud

M. J. Eisen.

Cartus.

Schnakenburgi trükk ja kulu.

1878.

Дозволено Цензурою. — Ревель, 21. Декабря 1877.

Sissejuhatuseks.

Suure igatsusega nõuab meie armas Eesti rahvas sõjast täädust saada, mis üle pää sugugi teiste ei wõi olla, sest väga palju Eesti poegi wõtawad sõjast osa ja nende sugulased ja omased elawad sõjast kaugel, kus neil väga armas on, kui nad midagi sõjast kuulda saawad. Et seesugust soowimist täita, oleme mõnda juhtumist sõjast kirja pannud. Raamatu esimeses andes on üleüldine lühike ülewaatus leida; järgmistes andides saab pikemalt mõne lahingi, wõitlemise ja loo üle kõneldud. Selle väikese hakatusega palub leppida

1877.

Raamatu väljaandja.

Kellegi naabre riigiga ei ole Wene maal nenda palju tüli ega tegemist olnud, kui Türgi maaga, kes Wene maad otse kui meelega äritada näitab püüdwat, et, kui natuke aega rahu olnud, uueste tüli tõuseks. Üheksa korda on Türglastega uue-
mal ajal sõditud, aga sest ei saanud neil weel küll, nad taht-
siwad asja nenda kaugele ajada, et kümme korda täis saaks
ja see on ka tõeste sündinud. Et Türglased oma kiisu ja
punni ebasi ajasiwad ja uuema aja pääle waatamata muistise
aja moodi oma riigis tallitada tahtsiwad, siis ei aidanud Wene
maal muu asi, kui pidi 12. Aprillil 1877 kümnemat korda
Türglastele sõda kuulutama, et neile sell kombel õpetust anda,
kudas elama ja olema peab. Enne kui sest sõjast midagi ju-
tustame, on ometi tarwilik endid Türglastega natuke läheda-
malt tutwustada, et kõigest loost seda paremine aru saaks.

Türglased ei ole mitte algmisesest Wenelaste naabred olnud,
waid alles hiljemal ajal seks saanud. Nende esimene eluase
oli Aasia maal ja päält on nad umbes wiie saja aasta eest
Eüroopa maale tunginud. Kui Mongoollased Seldshuki riigile
kolmeteistkümnema aasta saja lõpetuses otja pääle tegiwad,
tungis endine Seldshuki sultani laenu mees Osman Brüügia
maalt Bitüünia maale, wõttis selle aastal 1326 ära ja asutas
sell kombel esimest Türgi ehk Osmani riiki. Osmani poeg
Urhan tegi Pruusa oma päälinnaks ja wõttis enesele sultani
nime. Et tema ja temarahwas Muhamedi usku oliwad, kelle käest
nõutakse, et nad usku tule ja mõõgaga laiale lautama peawad,
siis ei tahtnud Urhan seda mitte täitmata jätta. Ta wõitis
Nikomeedia maa ja Nikaia linna ära, asutas janitscharide jala-
wägi, mis mitu aastasada igal pool wõitu saiwad ja ta poeg
Sooliman tungis koguni Eüroopa maale, kus ta aastal 1355
Sestose ja 1357 Galliipoli linna ära wõttis ja nenda Eüroopa
maal juba asupaika sai.

Balkani poolsaare pääl oli jell ajal Greeka riik. See oli wanal ajal wäga kuulus ja wägew olnud, aga kodu sõdade, kiriku tülide ja mitmesuguste segaduste läbi kord korralt ifka nõrgemaks jäänud, mis pärast siis ka keiser Johann Palbologus mehifelt Türglaste wastu panna ei jõudnud, waid seda koguni sündida pidi lastma, et Soolimani järeletulija Muurad I. aastal 1361 Adrianopoli linna ära wõttis ja seda oma päälinnaks tegi, kust ta ka Serbia ja Bulgaaria maad ära wõita katsus. Ta sai küll Serblaste üle aastal 1389 wõitu, aga langes ometi isi säääl juures. Bajasid I. heitis ka muud Slaawlaste maid Doonau jõe ääres enese alla ja sai ristirahwa pääle hirmsas Nikoopoli lahingis 1396 wõitu, kus palju suuremaid mehi elust ja wabadusest ilma jäiwad ja 10,000 alamat sugu wangi wõitja käsu pääle otja leidsiwad. Selle pääle tungis ta koguni Steiermarki, pööris aga säält ümber ja läks Asia maale, kus ta wangi põlwes oma elu lõpetas.

Tema poegade wahel tõusis trooni pärast kümne aastane riid, kunni wiimaks üks neist, nimega Meehemed I. seda ometi jälle lõpetas.

Tema poeg Muurad II. (1421 — 1451) pani Greeka keisrile maksu pääle ja wõitis Ungarlasi ja Poolakaid Wara lahingis ära aastal 1444, mis läbi ta Osmani riiki õige suureks tegi. Aga tema katse sügawamasse ristirahwa maa sisse tungida, ei läinud korda, sest Skanderberg, kes oma isade trooni Albaania maal kätte oli saanud, mõistis teda tagasi suruda ja oli ka Muuradi järeletulija Meehemed II. ajal ristirahwal Türglaste wastu kilbiks ja toeks.

Meehemed II. (1451 — 1481) oli see, kes nõrga Greeka riigile Konstantinopoli ärawõtmisega 1453, kus juures wiimane Greeka keiser Konstantin XI. surma sai, otja tegi; pärast Skanderbergi surma 1467 wõttis ta Albaania maa ära, katsus Türgi riiki iga pidi kindlaks teha ja andis temale kindlamaid jääduksi. Sest ajast saadik katsusiwad Türglased alati kauge- male tungida ja oliwad ristirahwal hirmsaks witsaks. Alla heidetud Greeklaste kena maa sai toorestest Türglastest suure- malt osalt kõrbeks muundetud, kus wäga arwa inimesi leida oli.

Kuna suuremad fugu Greeklased oma rõhujate ees roomasivad, elasivad alamad rahwas suures waeluses ja orjuses ja üksnes faarte pääl ja Suuli mägedes oli weel Greeklasi, kell pisut wabam elu oli.

Sga wiisi rõhusivad ja koormasivad sest ajast saadik Türlased ristirahwast. Sga wiie aasta takka wõeti ristirahwa käest hull lapsi ära, keda Muhamedi usus üles kaswatadi ja siis suuremalt osalt janitshaarideks pandi. Kõige agaramad ja terawamad aga pandi sultani hoidjaks ja wahiks, muist ka riigi ametnikuks. Sest tuli siis ka, mispärast Türlaste riik nenda wägew oli; 16 aastasaja keff paigani oli Türgi janitshaaride sõja wägi ja riigi kõrgemad ametnikud üksnes risti usus sündinud, aga Muhamedi usus kaswatud orjadest.

Kõige suurem wõimus oli Türgi riigil suure Soolimanni II. ajal (1520 — 66), kes oma riiki Alshüria maalt ja Nadria mere äärest kunni teine poole Tiigrisi jõeni, — Karpati mägede ja Dnjesteri jõe äärest ja Doonau jõe suust kunni lõune poolse Egiptuse ja Araabia maani wälja lautas. Aga pea pääle selle jäiwad sultanid nõrgemaks ja et Türlased Euroopa haridust wastu ei tahtnud wõtta, hakkas riik aeg ajalt lonkama. Sellegi poolest tungisivad nad seitseteistkümnemas aastasajadas Saksa maale, isiäranis Prantsuse kuningaga Ludwig XIV. nõu pääle ja ei puudunud palju, siis oleksivad Türlased 1683 Wiini linna ära wõtnud. Digel ajal tuli Wiini linnale Poola kuninga Johann Sobieski mitme würestiga appi, lõi Türlasi, kes oma rikka laagre maha pidiwad jätma ja päästis Wiini linna ära.

Siiski ei lõpenud sõda sellega weel otja. Türlaste jõud, mis ennemalt hirmus kardetaw oli, nenda et selle eest paluti, hakkas kord korralt ikka enam ja enam wähenema ja seda oliwad Sakslased agarad tarwitama. Baieri kuurwürst Maks Emanuel kiskus Dofeni linna 1686 nende käest tagasi, mis 145 aastat juba nende jagu oli olnud ja Lotringi hertsog Karl päästis terwe Ungari ja Siibenburgia maa Türlaste ikke alt lahti.

Et sultan Mahmud oma wendi ära tappa lastis katkuta, lükatu teda trooni päält maha. Tema wend ja järeletulija Sooliman III. tahtis rahu teha, aga seda ei wõetud wastu. Kuurwürst Emaanuel wõttis 1688 Belgradi linna ära, mis aga hiljem ometi jälle Türglaste kätte tagasi langes. Mitu aastat oli sõja õnn pea ühel, pea teisel pool, kunni wiimaks prints Eugeenius Türglaste täieste Tsenta ligibal 1696 lõi, mis pääle need Karlowitsis 25 aasta pääle rahu tegiwad, selle järele Austria maa Siibenburgia ja Slawoonia maa, Wenedig aga Dalmaatsia ja Moréa enesele sai.

Selle aja sees ei olnud Wene laste ja Türglaste wahel aga ka mitte alalist rahu olnud. Wene lastel ei olnud Musta mere ääres midagi tegemist; peaaegu kõik kohad oliwad jälle Türglaste käes. Juba enne Sofia walitsust oli Wene lastel Türglastega tülisid olnud, aga ometi pea jälle ära waigistatud. Türglased tungiswad nimelt üle piiri Wene maale ja röwiswad ja riisusiwad, mis nad iganes kätte saiwad. Sofia ei tahtnud seesugust lugu kauem sallida, waid ühendas ennast Poola ja Austria maaga ja Weneedigu riigiga ja alustas Türglastega sõda. Kudas enne maha tehtud sai, pidiwad Wene lased Krimmi kaani kallale minema, et see Türglastele appi ei pääseks. Sada tuhat Wene last Goliitsõini ja wiiskümmend tuhat Kasakat hetmanni Samoilowitshi juhatusel all tungiswad 1687 Krimmi. Aga seesugusel suurel sõjawäel oli edastajamine steppides hirmus raske. Tataarlased pistiswad steppide rohu põlema; toidu puuduse pärast hakasiwad hobused surema ja ka soldatite moon lõpes pea otja. Ilma et kordagi oleks wõidelnud pidi Goliitsõin ümber pööрма. Kasakad kaebasiwad oma hetmanni pääle, kes selle pärast lahti lastud ja Siberisse saadetud sai. Samoilowitshi asemele sai Masepa. *) Rewadel 1689 läks Goliitsõin Masepaga teist korda Krimmi. Selle korra saiwad Wene lased kunni Pereköpi, pidiwad siit aga ometi tühjalt tagasi minema..

Nii pea kui Peeter I. 1689 trooni pääle sai, oli ta esimene mure sõda uuesti käsile wõtta, mis weel üsna lõpenud ei olnud. Peetre pää-püüdmine oli Asoowi kindlust oma kätte

*) Waata minu „Masepa.“

saada ja pääle selle ka tüffi mere äärt, et ta lääne poolsest Euroopa maast täieste ära lahutadud ei oleks. Ühe osa sõjawäge laskis ta paatidega mööda Dnaa, Wolga ja Doni jõge Usoowi purjutada, teine jagu pidi aga Sheremeetjemiga ja Kasakatega Dnjesteri jõe suhu minema. Usoowi ümberpiiramine aastal 1695, kellest Peeter isi osa wõttis, ei läinud forda, sest et Wenelastel mitmest asjast puudust oli, Türlased selle wastu kõiki aga wee teed kaudu kergeste järele saidwad. Peeter läks ära, laskis aga Worooneshis jellsamal talwel 30 sõjalaewa ehitada ja palus Preisi maalt nende tarwis ohwitsera. Teisel kewadel alustas Peeter uueste sõda ja pani Lefoori laewade üle, Sheini aga maa wäe juhatajaks. Kahe kuuse ümberpiiramise järele pidi kindlus, keda maa ja mere poolt ümber piirati, alla heitma. Ühesel wiisil läksiwad wõitjad Moskwasse, kus juures Peeter isi ometi meremeeste eel lihtlabase kapteni riides käis.

Kui Rootsi kuningas Karl XII. Poltaawas 1709 lööbdu sai, põgenes ta Türgi maale ja äsitas Türlasi uueste Wenelaste wastu sõdima. Türgi sultan laskis Wene maa saadiku Tolstói seitseme torni lossi wangi panna ja kuulutas Wene maale sõda.

Peeter, kes Moldau ja Walahai walitsejatele Kantemirile ja Brankowanile abi oli lubanud ja Slaawlasti Türgi maal mäsama lootis ajada, läks 40,000 mehega üle Pruti jõe ja tungis Moldau maale. Temale tuli üksnes Moldau walitseja Kantemiir appi, kelle rahwas mitte tema nõusse ei heitnud; Brankowan oli Türlastega foguni ära leppinud. Kui Peeter kuulis, et suur Türgi sõjawägi tulemas olla, pööris ta ümber, sest et sõjameestel mitmest asjast puudus kätte hakas tulema, sai aga Pruti jõe ääres Tuuli kuus 1711 Türgi sõjawäest ümber piiratud, mis 200,000 meest suur oli. Waenlased, kes Wenelaste laagre kallale tungiswad, löödi küll tagasi; aga ometi oliwad Wenelased juures hädas, sest kõigest tuli puudus kätte. Peeter pidas kindraliga nõu, mis pääle otsusese tehtud sai, et, kui Türlased rahu teewad, neile juured tükid maad tagasi antud saawad; kui aga kõige sõjawäe alla heitmist pidi

nõutama, siis pidiwad Wenelased endid Türglastest läbi lööma. Peetre abikaasa Katariina, kes Peetrega ligi oli, saatis mitmesugusid oma kallid asju Türgi ülemale kingituseks ja see aitas nenda palju, et Türglased Wenelastega rahu teha lubasiwad, kui neile Usoow ja Doni jõe suud tagasi pidi antama. Ka nõudis Türgi ülem, et Kantemiir tema kätte antud pidi saama, aga Peeter pani kõwaste selle wastu. Karl XII., kes Benderis elas, ruttas seda kuuldes kohe Türgi ülema juurde, aga jäi hiljaks, Wenelased läksiwad lippudega ja trummidega löömisega laagrest välja. Pruti rahu järele ei olnud Wenelastel Musta mere ääres enam midagi tegemist.

Keiserina Anna ajal algas uueste sõda Türgi maaga, kus juures Wenelased endid Austrialastega ühendasiwad. Easfi wõttis Usoowi kindluse ära ja tungis ida poolse Krimmi; Münnih sai Perekoopist ja Otshaakowist wõitu ja lõi Türglasti Moldau maal Stawutshanis. Austrialased aitasiwad wäga wäha Wenelasi ja hakasiwad nendega pea rahu pärast kaupa tegema. 1739 sai Belgradis rahu tehtud. Wene maa ei saanud peaaegu midagi muud kui wõitude auu, mis aga wäga kallid tal maksma tuliwad, sest edasiinimine lõune poolsetes steppides oli sõjameestest enesele palju ohwrid pärinud.

Keiserina Katariina II. walitjuse ajal tõusis uus sõda Türglastega. Sõja kuulutus tuli selle korra Türglaste poolt ja nimelt selle pärast, et Poola sõja ajal Wenelaste läbi Balta küla ära põletatud oli. Keiserinal Katariinal ei olnud Türglaste wasta suurt wäge wälja saata, aga ta sõjawäe juhataja Rumjantsew mõistis ometi kätina jõuga suure waenlase päale wõitu saada. Alatal 1770 sai Rumjantsew kolm korda Türglaste päale suurt wõitu; kõige esmalt ajas ta Larga jõe ääres Krimmi kaani sõjawäe laiale, mis 100,000 meest juur oli; teist korda lõi ta Türglasti Pruti jõe ääres ja kolmat korda Raguuli juures, kus Rumjantsew 17,000 mehega 150,000 Türglaste päale täieliku wõidu sai. Sellesama aasta purjutasiwad Wene laewad Lääne merest wälja ja jõudsiwad Maade-wahe meresse. Moréas ei läinud küll maale minemine ja Greeklaste mäsama ajamine Türglaste wastu korda, aga wee pääl sai

ometi õnnelikult wõideldud. Hiiose lahingi järele, kus Rupan pasha admiralil laew vastu taewast läks, põgenesiwad Türglased kitsasse Tshesma lahesse ja siin sai terwe Türgi laewawägi nenda ära põletatud, et paljalt üks ainus weel järele jäi. Vastu taewast kargawate laewade paukumist ja pragisemist wõis koguni Altheena ära kuulda ja wäga kangel wärises sellest weel maa. Wene sõjalaewade ülem Drlow sai selle wõidu eest Tshesmenski auu nime. — Rumjantjew oli esimene Wenelane, kes sõjawäega üle Doonau jõe läks.

Teisel aastal (1771) tungis würst Dolgoruiki Krimmi. Sõda wältas ülepea weel kolm aastat ja lõpes wiimaks rahuga, mis 1774 Wene laagres Kutshuk-Kainardshis (Silistra ligikal) tehtud sai. Wene maa sai ühe jau Alpoowi ja Mustafa mere randa enesele (Alpoowi, Kertshi ja Kiburni); Wene kaubalaewad saiwad Maade-wahe merel waba purjutamise luba, suldan pidi Wenelastele 4,500,000 rubla sõja kulu maksma ja weel mõnda muud.

Ikka nõrgemaks ja nõrgemaks oli Türgi maa jäänud ja selle pärast ei ole sugugi imeks panna, et keiserinal Katariinal juba nõu tõusis Türglasti Euroopa maalt hoopis wälja ajada lasta. Türglaste asemele pidiwad Greeklased oma riiki asutama, aga kes pidi nende walitsejaks saama? Seks leidis tark Katariina pea nõu. Kui Keiser Paulile esimene poeg sündis, tähendas Katariina seda juba ette tulewaseks Greeka riigi keisriks ja lastis last selle pärast Konstantiniks ristitada. Konstantiniga oli Greeka riik langenud, Konstantiniga pidi Greeka riik jälle elusse ärkama. Katariina nõusse heitis pea ka Austria keiser Joosep II. Kui Inglased ja Preislased seda kuulda saiwad, sundisiwad nad Türgi maad 1787 Wene maale sõda kuulutama, kes weel wäga wäha selle vastu walmistanud oli. Ülem sõjawäe juhatus oli Potjomkini hoolets, kes Detsembri kuus 1788 Otshaakowi linna ära wõttis, aga kõige agaram kes sõjas oli Suwoorow, kes Türglasti Juuli kuus Botshaandis ja Septembri kuus Rinniki jõe kaldal lõi, mis eest ta Rinniki auu nime sai. Ka wäga kõwa kindlus Ismaili langes Detsembri kuus 1790 Suwoorowi kätte.

Et Austria keiser Joosep II. suri ja Inglise ja Preisi maa wahele tuliwad, ei wõinud keiserina Katariina nõu mitte täide minna. 29. Detsembril 1791 sai Tassis rahu tehtud, kelle järele Wene maa maid, mis Bugi ja Dnjestri wahel, enesele sai ja oma walitsust üle kõige põhja poolse Musta mere kalda wälja lautas.

Keisri Aleksandri I. ajal sai 1806—1812 Türgi maaga wõideldud, kus sõja õnn pea ühele, pea teisele poole kaalus. Kunni wiimaks grahw Kaménski ülema juhatusel enese pääle wõttis. Ta ajas Türglasti Balkani mägede äärde tagasi, suri aga ometi pea. Tema asemil Kutuufow ahwatles Türgi sõjawäge pahema Doonau kalda pääle ja lõi seda jäl. Sultanil ei aidanud muu nõu, kui pidi Wenelastega Bukarestis rahu tegema, kelle järele Bessaraabia maa Wenelastele jäi ja Pruti jõgi rajaks sai. Wenelastega ühel hoobil wõitlestiwad ka Serblased, kes Kaara Gõrgi Petroowitshi nõu pääle mässama hakasid. Bukaresti rahu järele sõdisiwad Serblased oma kätte pääle edasi ja ajasiwad, kui Kaara Petroowitsh*) surma leidis, wiimaks Milosch Obrenowitshi läbi asja nenda kaugele, et Serbia maa oma woliliseks würstiriigiks Türgi ülema walitsuse all jäi. Esimeseks würstiks sai Milosch Obrenowitsh.

Et Wene maa Greeklasi aitas, kes Türglaste wastu mässama hakkasiwad, kuulutas Türgi maa 1827 Wene maale jälle sõda. 8. Oktoobril tegiwad Inglise, Prantsuse ja Wene sõjalaewad Türgi ja Egiptuse sõja laewadele Rawariino sadamas otja. Kewadel 1828 tungis grahw Witgenstein Wene sõjawäega Rumeenia maale, läks üle Doonau jõe ja wõttis Warna linna ära; teisel aastal lõi uus Wene sõjawäe juhataja grahw Diibitsh Türglasti, läks üle Balkani mägede, mis eest ta Sabalkanski auu nime sai ja wõttis 8. Augustil Adrianopoli ära. Wahe ajal wõttis Paskeewitsh Aasia maal Karssi, Ahaltsoih ja Armeenias päänlinna Erserumi ära. Sultanil ei aidanud enam muud, kui pidi 2. Septembril 1829 Adrianopolis rahu tegema. Wene maa sai ida poolse Musta mere ranna ja

*) Waata minu „Serbia maa ärapäädja Kaara Petroowitsh“.

Rumeenia warjamise õiguse enesele, pääle selle weel Dardanellides, Bosporuses ja Doonau jõe pääl waba laewade purjutamist, sõja kulude tasumist ja mõnda muud.

Kui keisril Nikolail I. keiserina Katariina nõu oleks olnud, siis oleks ta seda väga hõlpsaste ja kergeste korda wõinud saata, aga et temal seda mitte ei olnud, siis jäiwad Türglased õnnetuks ikka weel Euroopa maale. Kui hiljem Egiptuse kuningas poeg Ibrahim Türglasti lõi ja nende riigile otsa teha ähwardas, saatis keiser Nikolai Türglastele koguni abi ja päästis neid waenlaste käest. Türglaste tänu sellele abi eest oli, et nad 1853 Wene maale jälle sõda kuulutasiwad.

Kiud Greeka ja katoligi usuliste wahel pühade paistade pärast Palestiinas, Napoleoni III. wahel tungimine, keisri Nikolai jala nõu andmine Inglise maale Türgi riiki ära jagada, mis Inglise aga awalikult kuulutasiwad, Wene maa nõudmine ristirahwa hääks Türgi riigis õigusi anda ja neid kinnitada ja Doonau würsti riikide ärawõtmine, — kõik see tegi seda, et Türgi maa 1853 Wene maale sõda kuulutas ja tema wäge ja wõimusi nii wäikeseks teha tahtis, kui see saja aasta eest olnud.

Inglise ja Prantslased ühendasiwad endid Türglastega Wene wastu, sedasama tegi hiljem ka Sardiinia maa. Austria riik, keda Wene maa 1849 Ungari sõja ajal suurest hädast aidanud oli, unustas pea seda abi ära ja ähwardas nüüd ka Wenelaste wastu sõjariistu kätte wõtta.

Napoleoni nõu pääle tungisiwad ühendadud riikide sõjawäed Krimmi saarele, kus nad kõwa Sewastopoli kindlust kerge waewaga ära wõtta lootsiwad.

2. Septembril 1854 tuliwad Inglise, Prantslased ja Türglased, keda üleüldse 70,000 meest oli, Süpatooria linna ligidal maale. Siit läks sõjawägi mere äärt mööda Sewastopoli poole, et seda kindlust ära wõtta ja Wenelaste sõjalaewadele, mis Sewastopoli lahes warjul oliwad, otsa teha. Wene sõjawägi Krimmis oli würst Menshikowi juhatusel. Kui Menshikow waenlaste maale tulemisest kuulis, ruttas ta Alma jõe suhu ja katsus waenlastel Sewastopoli teed kinni

panna. 8. Septembril homiku wara jaiwad Wenelased waenlastega kofku ja nüüd tõusis kohe kibe wõitlemine. Wenelasi oli peaaegu kaks korda wähem kui waenlasi; Wenelaste suurem jagu sõjawäge oli enamiste Doonau jõe ääres Rumeenia maal. Werise wõitlemise järele pidiwad Wenelased wiimaks taganema ja waenlasi Sewastoopoli poole minna lastma.

Sewastoopol oli mere poolt küljest küll wäga hästi kindlaks tehtud, aga maa poolt wäga wäha. Et Inglise ja Prantslased kohe linna kallale ei tormanud, see oli Wenelastel suureks õnneks. Sedamaid hakati maa poolt kõigest wäest kantsifid ehita ja linna kindlaks tegema. Pääjuhataja jääl juures oli kindral Todleben, seesama, kes Septembri kuus 1877 praeguse sõja ajal Türgi maale sai kutsutud sõjast osa wõtma. Linna sadamas lasti mitmed sõjalaewad põhja ja nende suurtükid weeti ülesse linna müüride otsa. Kui waenlased sest täadust jaiwad, tungisiwad nad linna kallale ja piirasiwad selle ümber. 24. Oktobril tungisiwad Wenelased wälja Infermanni Inglise kallale ja tegiwad neile suurt kahju. Enam kui aasta otsa wälitas Sewastoopoli linna ümberpiiramine, kuni wiimaks 27. Augustil 1855 Malaahow'i torn waenlastele kätte langes. Enne jedaoli Nahiimow Türlastel hulga sõjalaewu Sinoope sadamas ära rikkunud *) ja ka Doonau jõe ääres oli Türlastega wõideldud.

Malaahowi torni ärawõtmise järele paniwad waenlased Wene keiser Aleksander II., sest Nikolai I. oli 18. Jeebruaril ära saanud ja Aleksander tema asemele saanud, rahu tingimisi ette ja ehk küll Aasia maal kindral Murawjew pääle selle tähtsa Karasi kindluse ära oli wõtnud, wõttis Aleksander ometi nõuaks sõda lõpetada, mis maad wäga ära kurnas. Märtsi kuus 1856 sai Pariisis rahu tehtud, selle järele Wene maal enam üksi ristirahwa warjamise õigust Doonau wüsti riikides ei olnud, waid tüki Bessaraabia maad Doonau jõe waba laewa sõidu hääks Türlastele andis ja üksnes mõne laewa Musta mere pääl pidada wõis.

Sest saadit kuni siia maale lubas Türgi wälitsus alati ristirahwa elu omas riigis kergitada ja neile inimese õigust

*) Waata minu „Wene-Türgi sõda“, esimene anne.

anda, aga kes seda ei teinud, see oli Türgi walitsus. Nii hästi Wene maa kui ka risti rahwas, kes Türgi ikke all elasid, katkusiwad seda kannatada ja lootusiwad alati paranemist. 1876 lõpes wiimaks ometi risti rahwa kannatus Türgi riigis otja ja Serbia ja Monteneegro riik hakasiwad Türlastega sõdima. Wene maalt läks kindral Tšernajew Serblastele hulga ohwitseridega appi ja wõttis ülema juhatuse enese pääle. olakatuses läks lugu kaunis hästi, aga et Türlasi wäga palju oli, hakas sõja õnn wiimaks ometi nende poole kaaluma ja Serblased pidiwad rahu tegema. Wäikesest Monteneegro wüstriiigist ei wõinud Türlased siiski mitte jagu saada.

Konstantinoopoli sai selle pääle konwerents kofku kutsutud, kus Türgi asjad seletatud pidiwad saama, aga kõige töö ja waewa pääle, mis selle juures nähti, ei tulnud sest ettewõtmisest midagi välja. Wene maa oli selgeste aru saanud ja ette ära arwanud, et Türgi maa oma wana jäduse jisse jääb ja selle pärast aegsaste juba sõja wastu walmistanud, et ristirahwast Türlaste ikke alt lahti päästa. See oli wõimata, et rahu edasi wõis wältada; sõda pidi tõeste tulema. Küll ootas ja waatas Wene maa weel pääle selle, sest ta täadis wäga hästi, mis sõda maksma tuleb, aga kõik jäi ilma asjastaks. Kord korralt saiwad sõjawäed nii hästi Euroopa kui ka Aasia maale Türgi piiri äärde saadetud, mis aga üksnes paljast käsku weel ootasiwad, et üle piiri tungida ja Türlasi kätile wõtta.

Aprilli kuu hakatusel sõitis keiser Peeterburgist ära Riishinewi. Siin Riishinewis oli see koht, kus ta 12. Aprillil 1877 Türlastele sõda kuulutas ja sedamaid Wene sõjawäge üle piiri Türgi maale tungidu käskis, mis ka sedamaid sündis*).

Aasia maal tungisiwad kindral Loris-Melikow, Tergukassow ja mõned muud oma sõjameestega kergeste Türgi maale ja saiwad juba esimeste pääwadega Türlastega kofku, kelle wahel väikesed tülid ja näaklemised tõusiwad, mis aga mitte palju

*) Järgmiste juhtumiste üle kõneleb pikemalt minu „Wene-Türgi sõda 1877,” esimene anne.

ei tähendanud. Mai kuu sees sattus Urdahani kindlus Wene-
laste kätte, kust nad kaunis hulga saaki saiwad, kelle seas ka
hulk suurtükka oliwad. Ka mitmed wähemad linnad ja paigad
saiwad Türlaste käest ära wõetud, nagu nimelt Bajasid, mis
selle pärast tähtjas on, et Türlased jäl hiljem Wene-lasi 23
pääwa ümber piirasid, kunni wiimastele wiimaks abi tuli
ja Türlased põgenema saiwad löödud. Ka Karsfi linn sai
ümber piiratud, aga et Türlastel pea palju wäge appi tuli,
siis pididwad Wene-lased ümber piiramist järele jätma ja Muhtar
pasha eest taganema.

Suurem jagu Wene sõjawäge pidi Türlasi Euroopa maal
käsile wõtma. Et Rumeenia maa ennast Wene maaga ühen-
das, siis wõisidwad Wene sõjawäe jaud ilma keeluta Rumeenia
maale minna, kelle würst Karl hiljem oma sõjawäge Wene-
lastega ühes Türlaste wasta wälja saatis. Pea jõudsidwad
Wene-lased Donau jõe äärde, aga nüüd oli takistus ees, mis
neid enam edasi minna ei lastnud. Sõel ei olnud silda ja
pääle selle ulatas wesi kewadisel ajal kaugele üle kallaste, nenda
et jõgi wäga mitmes ja mitmes kohas nagu suur meri wälja
näitas. Negaste oliwad Wene-lased juba jõe tarwis silbasid
ehitanud, sest ega nad esimest korda Doonau jõe ääres ei olnud,
et nad ei teadnud, mis sinna tarwis oli. Esimene tee juha-
taja oli juba keiserina Katariina ajal Rumjantsew olnud, keda
selle pärast ka Sadunaiskiks nimetatakse. Mitte ühest, waid
mitmest kohast pidi üle jõe minna katjutama, mis pärast siis
ka sõjamehed endid mööda jõe äärt laiale lautasidwad. Eigi
kaks kuud läks mööda, kui Wene-lased alles esimest korda Galatfi
ligidal 9. Juunil üle Doonan jõe saiwad; see sündis esmalt
paatidega ja parwedega, aga warsti selle pääle sai jõe le sild
pääle pandud. Wene-laste kahju ei olnud selle esimese ülemine-
mise juures suurem kui 44 surnut ja 90 hawatut. Warsti
pääle selle wõitsidwad Wene-lased Matshini kindluse ja mõne
wähema kindla koha Türlaste käest ära*). Pea selle esimese

*) Järgmisi juhtumisi kõneleb pikemalt minu „Wene-Türgi sõda
1877“ teine anne.

ülemineku järele mindi ka veel mujalt üle Doonau jõe ja nüüd oli Wenelastel tee Türgi maale lahti. Kindral Zimmermann tungis oma sõjawäega üle esimese silla Dobrudsha maa-
 lonnas edasi ja jõudis pea Trajani wallide juurde. Mitmed teised kindralid tungiswad nendasama kärmeste edasi Türgi maa sisse, kus juures ometi muist suuremate kindluste lähedale, nagu Silistria, Ruffshut ja Nikoopoli seisatama jäiwad. Juba Juuni kuu lõpetuses sattus Bulgaaria maa wana päälinn Tirnowo Wenelaste kätte. Siit tungis kindral Gurko ilma suurema aja wiitmata Balkani mägede poole edasi ja sai juba Juuli kuu hakatuses üle mägede, ilma et Türglastega suuremat kokku oleks puutunud, sest need ei olnud seda mitte uskunud, et Wenelased nii ruttu neile kaela pääle pidiwad tulema. Sell wiisil sattusiwad ilma suurema were walamata Shipka ja veel muud teed, kust üle Balkani mägede minna wõib, Wenelaste kätte. Kindral Gurko ei jäänud siia seisma, waid tungis kärmeste edasi, wõttis Eski Sagra, Jeeni Sagra ja Kasanliki ära ja jõudis Jamboli raudtee äärde ja Maritsha orgu. Suure rutuga katsusiwad Türglased nüüd agaramine wasta panema hakata, nad kutsusiwad kärmeste Suleiman pasha Monteneegro maalt ära ja saatusiwad teda umbes 90,000 mehega Wenelaste wastu. Et kindral Gurkol wäga wäha sõjawäge oli, ei aidanud tal muud nõu, kui pidi Türglaste eest taganema, kes nüüd ette wõtsiwad ka Balkani mägesid Wenelaste käest tagasi kiskuda. Seda ei wõinud Wenelased ometi mitte sündida lasta ja selle pärast katsusiwad nad enestele Balkani teede pääl kindlaid kochi walmistada, kus nad Türglaste wastu panna wõisiwad.

Selle aja sees oliwad ka mujal mitmed tähtsad juhtumised ette tulnud. Kindral Krüüdener oli Nikoopoli kindluse kallale tunginud ja werise wõitlemise järele läks tal õnneks seda 6. Juulil ära wõtta*). Umbes 1000 Wenelased langesiwad jään juures. Suur oli aga jaak, mis linnast leiti. 6000 Türglast ja kaks pasha sattusiwad Wene wangi; pääle selle saiwad Wenelased siit enestele veel 40 suurtükki ja kaks monitori.

*) Waata minu „Nikoopoli linna ärawõtmisest 6. Juulil 1877.“

Selljamal ajal kui Krüüdener Nikoopoli linna ära wõttis, oli kindral-leitnant Schildner-Schuldner käsku saanud Türglasti Plewnast wälja ajada ja linna Türglaste käest ära kiskuda. Ilma et Wenelased seda oleksiwad teadnud, oli Osman pasha kaunis suure sõjawäega Plewnasse läinud ja sinna paigale jäänud. 7. Juulil pärast lõunat puutusiwad Wenelased esimest korda Türglastega Plewna juures kokku; päris wõitlemine algas alles 8. Juulil. Küll wõitlesiwad Wenelased wahwaste ja wõtsiwad mõnda kohta Türglaste käest ära, pidiwad aga wiimaks siiski Türglaste eest, keda palju oli, taganema ja neid rahule jätma. Pääle kahe tuhanda mehe oli pärast lahingit Wene väest puudu.

Seda kahju püüdis kindral Krüüdener omalt poolt jälle hääks teha; ta tungis Nikoopolist edasi ja wõttis 18. Juulil Türglasti Plewnas uueste käfile*). Dnnetusets ei käinud tema käsi aga sugugi paremine kui Schilder-Schuldneril; Türglased oliwad wahe ajal abi juurde saanud ja wõisiwad nüüd seda mõnufamine wastu panna. Pääwa otsa wõideldi, aga Plewna jäi ometi Türglaste kätte. Wenelaste kahju oli selle korra weel suurem kui 8. Juulil; pärast lahingit puundusiwad sõjawäest pääle 7000 mehe.

See oli 9. Augustil, kui Türglased Shipkas Wenelaste kallale tungisiwad, et seda teed oma kätte saada**). Neljakümne bataljoniga tungis Suleiman pasha 10 korda Wenelaste kallale, aga iga korra löödi teda tagasi. Ka wõse ei jäänud wõitlemine üsna rahule ja 10. Augusti homiku kellu 5 ajal algas sõdimine jälle uue jõuga. Wene pool oliwad kindralid Stoletow ja Doroshinski Türglastele wastu panemas. Suleiman pasha sai pea Wenelaste suurest wahwusest aru ja selle pärast hakas ta pea Wenelaste wastu batারেisid ehitama, nagu oleks tal mõne kindlusega tegemist. Ilma asjataks jäiwad kallale tungimised; Türglastel sai sell pääwal kolm suurtükki wigaseks tehtud. Ka wõse ei jäänud suurtüki lastmine järele.

*) Särgmisest juhtumisest kõneleb pikemalt minu „Wene-Türgi sõda 1877“, kolmas anne.

**) Waata minu „Wõitlemised Shipkas“. („Wene-Türgi sõda 1877“ kolmas ja viies anne).

Kolmandamal lahingi pääwal algas kallale tungimine kellu pool wiis kolmest küljest; ometi oliwad Wenelased öösi abi saanud ja wõitsiwad paremine wastu panna. Siiski andsiwad Türglased wahet pidamata tuld ja ei jätnud ka öösi seisma. Neljandama lahingi pääwa homiku algas wõitlemine kellu nelja ajal ja selle pääwa sai Türglaste pahem tiim täieste löödud. Wiindama lahingi pääwa homiku hakati kellu 9 ajal wõitlema ja ei jäetud enne öhtut järele. Kindral Deroffinski langes. Seft saadik jäi wõitlemine wähemaks, ehk küll suurtükid weel paar pääwa pääle seda mürafiwad. Kui Suleiman pasha wiimaks wõitlemist järele jättis, oli ta küll otsata kahju, aga mingisugust kasu saanud.

Wene wäed oliwad selle järele, kui kindral Krüüdener 18. Juulil Plewnast taganema pidi, Plewna ligidale jäänud ja ootasiwad abi, et uueste Plewna kallale tungida. Enne kui see aga sündis, lastis Osman pasha ometi Türglasti 19. Augustil Wenelaste kallale tungida. Werise wõitlemise järele pidiwad Türglased wiimaks ometi taganema. Alles 26. Augustil saiwad Wene wäed nenda kaugele, et nad Türglasti Plewnas kätte wõitsiwad wõtta ja linna ümber piirama hakata. Kunni Septembri kuu hakatuseni sai iga pääw suure wihaga wõideldud, kus juures mõlemilt poolt palju langesiwad. Wenelaste pool oli isiaranis kindral Skobelew agar ja osaw oma meestega wõitlema. Septembri kuu hakatuses jäi küll suur wõitlemine järele, aga suurtükkide lastmine ja ümberpiiramine wältas ikka weel edasi *). Wenelaste suurtüki kuulidest läks küll Plewna põlema, aga Türglased katsusiwad seda ometi pea jälle ära kustutada.

Enne Plewna ümberpiiramist oliwad Wenelased weel, mis siin ka nimetadud saagu, 22. Augustil werise wõitlemise järele Soowatshi linna ja kantsid, mis Türglased linna ümber oliwad ehitanud, ära wõtnud. — Septembri kuu hakatuses hakasiwad Türglased jälle rohkem Shipka kantsidele tuld andma. 5. Septembri homiku kellu kolme ajal tungisiwad Türglased

*) Pikemalt kõneleb selle üleminu „Wõitlemised Plewna linna ümber ja Plewna ärawõtmine. (Wene-Türgi sõda 1877 kuues anne).

Shiptas Nikolai mäe kallale, pidiwad aga üheksama tunnilise wõitlemise järele ometi taganema. 11. Septembril algas uueste suurtüki lastmine*). Kange kallale tungimine Türglaste poolst sündis 16. Septembri ööse, kus Türgi wabatahtlikud sõjamehed Wenelaste kallale tungisiwad, aga suure kahjuga ometi tagasi löödud saiwad. Seft saadit läts suurtüki lastmine iga pääw ühte soodu edasi.

9. Septembril tungisiwad 20,000 Türglast 40 suurtüliga Tsherkownas Wenelaste kallale, saiwad siiski suure kahjuga tagasi löödud, kus juures nende poolt umbes kakstuhat meest anges. — 10. Septembril löiwad 10,000 Türglast, kes Soffia poolst tuliwad, endid Wenelastest Plewna ümber läbi ja läksiwad Dsman pashale appi. Sell wiisil oli Plewnas umbes 100,000 Türglast, aga Wenelased saiwad pea selle järele ka abi juurde ja piirasiwad linna seda paremine ümber; nende arv oli selle järele pääle 100,000 mehe suur. 19. Septembril löiwad nad Türglasti suure kahjuga tagasi, kui need Plewnast wälja tungisiwad. — 27. Septembril läts Doonau jõe suus üks suur kolme mastiline Türgi monitor torpeedode läbi wastu taewast. See oli Türglastel juba kuues kautada.

Aasia maal oliwad selle aja sees wõitlemised olnud. Septembri kuu keskel läksiwad sõdimised werisemaks. 20. ja 21. Septembril oli Wenelaste ja Mukhtar pasha wahel kange ja werine wõitlemine; Türglased saiwad ometigi löödud ja kautasiwad umbes 6000 meest.

Üldine kahju, mis Wenelastel sõja hakatusest saadit olnud, käis Septembri kuu lõpetuses üle wiiekümne tuhande mehe.

*) Järgmistest juhtumistest kõneleb pikemalt minu „Wene-Türgi sõda 1877“, neljas anne.

Schnakenburg'i trüki- ja tiwitrüki-kojas Tartus
on wälja tulnud ja on saada:

H. Laakmann'i ja W. Just'i Cesti raamatu poodides **Tartus**;
C. J. Karow'i ja Ch. Hoppe Saksa raamatu poodides
Kluge & Ström'i, Wassermann'i ja Nasthal'i juures, **Tallinas**;
Jakobi & Co., Pernus; **A. Seidelberg,** **Paides**;
J. Wolfram, **Pihkwas;** **M. Rudolff,** **Walgas**;
Ch. Lange, **Kuresaares;** **M. Pödder,** **Narwas**;
C. J. Karow'i ja J. Krenkhahl'i juures, **Willandis**;
J. Winter'i ja M. Lück'i juures, **Nakweres**;
H. Winter, **Patkülas;** **K. Kikajon,** **Hapsalus.**

Abellino, suur bandiit eht eluwõtja. Hind 16 kop.

Adwokat tohtri ametis. Lustmäng neljas waatuses. H. 25 t.

Alfonso ja Moja eht armastus ja tähtematsmine. H. 16 t.

Ameerika metsades. Hind 18 kop.

Arafadunud poeg. Wiis juttust jatsakeelest ümbertõlitutud.
Hind 25 kop.

Bosko Kunstalikid. Hind 15 kop.

Cestirahwa õhtone juttustaja. Hind 12 kop.

Cesti, Liivi ja Kuura maa ajalugu. Muistest ajast meie
ajani. Hind 60 kop.

Esimine noor juttomees. Hind 25 kop.

Ilus Mageldone. Wäga armas ja häle jutt noore ja
wanale jutustanud. Hind 10 kop.

Josef Gaideni ellokäik. Üks illus jut. Hind 20 kop.

Jutustused Wenemaalt. Hind 20 kop.

Kaks sõjawangi. Hind 20 kop.

Kalewi poeg. Üks ennemuistene Cesti jut. Rabestümmes
laulus. Kolmas trükk. Hind 1 rubla 20 kop.

Kasuline Pigi- ja majapidamise ramat. Hind tõidetud
1 rubla 20 kop.

Kleine eßn. Handgrammatik. Preis 50 Kop.

Kodu-kool. Esimine raamat. Hind 25 kop.

Kodu-kool. Teine raamat. Hind 25 kop.

Kooli-kaart, Liivi-, Cesti- ja Kuura-maa. Saksa-, eesti- ja
läti-keeli. Hind 20 kop.

Kooli-seina-kaart. Liivi-, Cesti- ja Kuura-maa. Saksa-, eesti-
ja läti-keeli. Lakeeritud ja rulli pandud. Hind 5 rubla
50 kop. Linase riide pääl mapi sees. Hind 4 rub. 50 t.

Kooli-teadus. Hind 30 kop.

Kuues Cesti juttotooja. Ennemuistest juttud. Hind 16 kop.

Kulla mõimus. Hind 20 kop.

Kagle Leno laul. Hind 3 kop.

Lebekuu tied. Hind 18 kop.

Liina. Ühe Cesti tütarlapse elulugu, temast enesest jutustatud.
Hind 30 kop.

Lille pöösas eht elu ja armastus. Hind 10 kop.

Koobuse õpetus. Koolmeistritele ja koolidele. 1. Majate riit
(Piltidega). Hind 80 kop.

Koomise saladused. Hind 8 kop.

Mesilastest ning nende pidamisest. Hind 30 kop.
Metša roosid. Lille pööja ehk elu ja armastuse tõine jagu.
Hind 8 kop.

Mõistlik majapidaja ja laste kasvataja. Hind 50 kop.
Maisterahwa kolm elu-iga. Otja Anne maenitsuse kiri ja
Tõtte Tiu nutulaul. Hind 10 kop.

Matja Göber. Hind 18 kop.

Meegri kuningas Rimbuda. Hind 12 kop.

Meljas Gesti juttutooja. Hind 18 kop.

Meljas Gesti laulutooja. Hind 18 kop.

Neli Wene Robinsoni. Tõeste sündinud lugu mõõda läinud
aasta sajast. Hind 5 kop.

Oberon, ehk see vägev waimufuningas. Hind 20 kop.

Pitfi Põpik ehk Matjakab laulud, noorde poiste ja neiude.
Hind 8 kop.

Õppetus kuidas ja kuidas rikkaks jääda. Hind 12 kop.

Piibli salmid katekismuse selletusfeks. Hind 12 kop.

Piirikiwi. Gimesed luuletused. Hind 12 kop.

Saksa keele õpetaja Gesti kooli lastele. 1. kooli aasta. S. 50 f.

Saksakeele õppimise juhhatamine. Tõine trükk. Hind 25 f.

Särane Mul'k ehk sada wassa tanguspola. Hind 40 kop.

Sioni meetilgad ehk süddame tõibus. Tõine jagu. Gsfi-
mene ja tõine pool. Hind 40 kop.

Sõa saanum ja terretamine ehk 10 kaunist laulo sõa
ajal. Hind 7 kop.

Sõja sõnumid. Kirja pannud M. J. Eifen. Mitmes andes. a 10 f.

Tuletorn. Üks kurblik näitemäng kahes waatuses. S. 50 f.

Türklaste hiimsad teud Bulgaria maal Türgi-Serbia sõja
ajal aastal 1876. Hind 16 kop.

Üht asja on tarwis. Üks jutluse raamat. Hind kaitmata
1 rubla 60 kop., köidetud 2 rubla.

Üks ramat wannast rahvast. Hind 5 kop.

Unenägude seletaja. Kõik õppiste nägemiste, wiirastuste
ja unenäude proowitud seletused. Hind 15 kop.

Üks saksa keele õppimise-ramat marahwale. I. jagu. Tõine
trükk. Hind 30 kop.

Üks teekäia ramat kus sees on ilmalikud nägemised aga
waimolikud tähhendamisjed. 3. jaggo. Hind 20 kop.

Wabaduse mõitlused. Historialit jutustus Hispaaniamaa
kahesjamast aastasajast. Hind 24 kop.

Wanne ja onnistus. Kurblik näitemäng, kahes waatuses. S. 30 f.

Weiße jutto ramat, kus sees on nelli kentsalat jutto. S. 10 f.

Weiße külwimees. Hind 40 kop.

Weiße makele saunaramat. Hind 90 kop.

Wene-Saksa-Gesti keeli kõneajud, nende keelte rutusfeks
tättesaamises. Hind 60 kop.

Willandi Jutupuhuja. Neli imelikku tõeste sündinud lugu.
Hind 12 kop.

Willandi laulik. Tõine parandatud trükk. Hind 25 kop.

Willandi laulik. 3. ramat. Hind 18 kop.

Willi. Jutustus Ameerika maalt. Hind 24 kop.